วารสารปราชญ์ประชาคม
ปีที่ 4 ฉบับที่ 5 กันยายน-ตุลาคม 2569
Journal of Scholar Community
Vol.4 No.5 September-October 2026

การวิเคราะห์ข้อจำกัดของกฎหมายแพ่งว่าด้วยการซื้อขายสินค้าออนไลน์เมื่อเกิดความผิดทางอาญา: ศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายประเทศญี่ปุ่น

ศศิวิมล ช่วยดำรง[1*] อัจฉรา สิทธิบูรณาญา พวงรัตน์ เชื้อรบ ชาญสตพัชร

รับบทความ: 16 มิถุนายน 2569 แก้ไขบทความ: 1 กรกฎาคม 2569 ตอบรับบทความ 7 กรกฎาคม 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ข้อจำกัดของกฎหมายแพ่งว่าด้วยการซื้อขายสินค้าออนไลน์เมื่อเกิดความผิดทางอาญา: ศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายประเทศญี่ปุ่น” มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของกฎหมายไทยเกี่ยวกับการซื้อขายสินค้าออนไลน์เมื่อเกิดความผิดทางอาญา ศึกษากลไกทางกฎหมายและมาตรการคุ้มครองผู้บริโภคของประเทศญี่ปุ่น และเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายและระบบคุ้มครองผู้บริโภคของประเทศไทยให้สอดคล้องกับบริบทสังคมดิจิทัล การศึกษานี้ใช้แนวทางเชิงคุณภาพ โดยบูรณาการการวิเคราะห์ทางนิติศาสตร์เชิงวิชาการกับแนวทางนิติศาสตร์เปรียบเทียบ เก็บรวบรวมข้อมูลจากบทบัญญัติกฎหมาย คำพิพากษาศาล เอกสารวิชาการ และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่าระบบกฎหมายไทยยังมีข้อจำกัดสำคัญจากการแยกส่วนระหว่างคดีแพ่งและคดีอาญา ส่งผลให้ผู้เสียหายต้องรับภาระในการติดตามคดีและเรียกร้องค่าเสียหายด้วยตนเอง แม้จะมีกลไกคุ้มครองผู้บริโภคและสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนในคดีอาญา แต่ในทางปฏิบัติยังไม่สามารถเยียวยาผู้เสียหายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ประเทศไทยควรดำเนินการปฏิรูปเชิงระบบ โดยพัฒนาบทบัญญัติเกี่ยวกับสัญญาออนไลน์ เสริมบทบาทหน่วยงานคุ้มครองผู้บริโภคให้มีลักษณะเชิงรุก กำหนดความรับผิดชอบของแพลตฟอร์มตัวกลาง และพัฒนากลไกการบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญา เพื่อให้การคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัล

คำสำคัญ: กฎหมายแพ่ง การซื้อขายออนไลน์ การคุ้มครองผู้บริโภค การบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญา กฎหมายประเทศญี่ปุ่น

[1-3] มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

[*] อีเมล: Ajpraewlaw@kru.ac.th

An Analysis of the Limitations of Thai Civil Law on Online Sales in Criminal Offense Contexts: A Comparative Study with Japanese Law

Sasivimol Choudumrong [1*]
Atchara Sitthiburanaya [2]
Poungrat Cheaurob Chansatapat [3]

Abstract

This study aims to analyze the structural limitations of Thai civil law regarding online sales transactions in criminal offense contexts, and examine the legal mechanisms and consumer protection measures in Japan, with the goal of proposing guidelines to modernize Thailand's legal and consumer protection systems to align with the digital social context. This investigation employs a qualitative approach, integrating doctrinal legal analysis with a comparative legal method. Data were gathered from statutory provisions, court judgments, academic literature, and in-depth. The findings reveal that the Thai legal system suffers from structural limitations due to the segmentation of civil and criminal proceedings, forcing victims to bear the burden of tracking cases and seeking restitution independently. Although consumer protection mechanisms and the right to claim compensation within criminal proceedings exist, they fail to provide effective remediation in practice. the study recommends that Thailand undertake systemic reform by developing comprehensive statutory provisions for online contracts; empowering consumer protection agencies to operate proactively; establishing the legal liability of intermediary platforms; and developing a civil–criminal integration mechanism. These measures are critical to achieving efficient online consumer protection that aligns with the dynamics of the digital society.

Keywords: Civil law, Online Sales, Consumer Protection, Civil–Criminal Integration, Japanese Law

[1-3] Kanchanaburi Rajabhat University
[*] E-mail: Ajpraewlaw@kru.ac.th

บทนำ

ในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล การพัฒนาของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้ส่งผลให้การซื้อขายสินค้าและบริการผ่านระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Commerce: E-Commerce) กลายเป็นรูปแบบการทำธุรกรรมที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย การเข้าถึงอินเทอร์เน็ต การใช้สมาร์ตโฟน และระบบการชำระเงินอิเล็กทรอนิกส์ที่มีความสะดวกและรวดเร็ว ส่งผลให้มูลค่าการซื้อขายสินค้าออนไลน์ของประเทศไทยเติบโตอย่างต่อเนื่อง และมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของธุรกรรมออนไลน์ได้นำมาซึ่งความเสี่ยงทางกฎหมายรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะกรณีการฉ้อโกงออนไลน์ การหลอกลวงให้โอนเงิน การขายสินค้าไม่ตรงตามที่โฆษณา หรือการใช้บัญชีม้าเป็นเครื่องมือในการกระทำความผิด ซึ่งทำให้นิติสัมพันธ์ทางแพ่งในสัญญาซื้อขายสินค้าออนไลน์เกี่ยวพันกับความรับผิดทางอาญาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แม้ว่ากฎหมายไทยจะมีหลักกฎหมายให้ผู้เสียหายสามารถยื่นคำร้องขอค่าสินไหมทดแทนในคดีอาญาได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 อันเป็นกลไกที่ช่วยลดความจำเป็นในการฟ้องคดีแพ่งแยกต่างหาก แต่ในทางปฏิบัติ การได้รับการเยียวยายังคงเผชิญข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะในคดีซื้อขายสินค้าออนไลน์ที่ผู้กระทำความผิดมักใช้ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์หรือบัญชีปลอมเพื่อปกปิดตัวตน ส่งผลให้การสืบสวนสอบสวนและการดำเนินคดีอาญาใช้เวลานาน หรือไม่สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อสิทธิในการเรียกค่าสินไหมทดแทนเป็นหลักที่อิงอยู่กับการดำเนินคดีอาญา ผู้เสียหายจำนวนมากจึงยังไม่สามารถได้รับการเยียวยาความเสียหายอย่างทันท่วงที ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของระบบกฎหมายไทยที่ยังขาดกลไกเชิงรุกในการป้องกัน เยียวยา และติดตามความเสียหายของผู้บริโภคออนไลน์ รวมทั้งยังขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการคุ้มครองผู้บริโภคและการบังคับใช้กฎหมายอาญาอย่างมีประสิทธิภาพ

ในทางตรงกันข้าม ประเทศญี่ปุ่นได้พัฒนากฎหมายและกลไกคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์ที่มีลักษณะเชิงรุกผ่านกฎหมายว่าด้วยธุรกรรมทางการค้าที่ระบุเฉพาะ (Act on Specified Commercial Transactions) การดำเนินงานของสำนักงานกิจการผู้บริโภค (Consumer Affairs Agency: CAA) และระบบการประนีประนอมยอมความในคดีอาญา (Criminal Settlement) ซึ่งมุ่งเน้นการเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหายควบคู่ไปกับการดำเนินคดีอาญา

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบระบบกฎหมายไทยกับกฎหมายประเทศญี่ปุ่นจึงมีความสำคัญ เพื่อค้นหาข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของกฎหมายไทยและนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงกฎหมายในการพัฒนาระบบคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์ของประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัลในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของกฎหมายแพ่งและกลไกการคุ้มครองผู้บริโภคของประเทศไทย ในการเยียวยาความเสียหายจากการซื้อขายออนไลน์ในกรณีที่เป็นความผิดทางอาญา

2. งานวิจัยนี้ศึกษาแนวคิด กลไกทางกฎหมาย และมาตรการคุ้มครองผู้บริโภคเกี่ยวกับการซื้อขายออนไลน์ของประเทศญี่ปุ่น ตลอดจนกระบวนการบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญาเพื่อการเยียวยาผู้บริโภค

3. การวิจัยนี้จัดทำขึ้นเพื่อเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย รวมถึงกลไกการคุ้มครองผู้บริโภคด้านการซื้อขายออนไลน์ของประเทศไทยให้มีความทันสมัยและมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับสังคมดิจิทัล

วรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีสัญญาและทฤษฎีความรับผิดในยุคดิจิทัล การศึกษานิติสัมพันธ์ของการซื้อขายออนไลน์ที่เกี่ยวเนื่องกับความผิดทางอาญา จำต้องอาศัยรากฐานของทฤษฎีทางกฎหมายที่สำคัญ 2 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีสัญญา และทฤษฎีความรับผิด เพื่อวิเคราะห์สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของบุคคลในระบบธุรกรรมดิจิทัลอย่างเป็นระบบ

1.1 ทฤษฎีสัญญาในยุคดิจิทัล

ทฤษฎีสัญญามีพัฒนาการมาจากหลักเสรีภาพในการทำสัญญา และหลักความศักดิ์สิทธิ์ของการแสดงเจตนา ซึ่งตั้งอยู่บนสมมติฐานดั้งเดิมที่ว่า คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายมีอำนาจต่อรองที่เท่าเทียมกันและสามารถตกลงกำหนดนิติสัมพันธ์ได้ตามความพึงพอใจ อย่างไรก็ตาม เมื่อเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจดิจิทัล รูปแบบของสัญญาได้เปลี่ยนผ่านไปสู่ "สัญญาอิเล็กทรอนิกส์" (E-Contract) ที่เกิดขึ้นบนแพลตฟอร์มตัวกลาง โดยส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบข้อสัญญาสำเร็จรูปที่แสดงเจตนาผ่านการกดตกลงยอมรับเงื่อนไขที่กำหนดไว้ล่วงหน้า (Click-wrap Agreement) (ฐิติรัตน์, 2560)

ในประเด็นนี้ แม้โดยทั่วไปสัญญาดิจิทัลจะมีรายละเอียดระบุไว้ให้คู่สัญญาได้อ่านและศึกษารายละเอียดก่อนทำการกดตกลงหรือยินยอม ซึ่งคู่สัญญาย่อมมีอิสระที่จะเลือกเข้าทำสัญญาหรือปฏิเสธไม่เข้าทำสัญญาได้หากไม่พึงใจในข้อตกลง แต่อย่างไรก็ดี ในมิติของการคุ้มครองผู้บริโภค ข้อสัญญาเหล่านี้มีลักษณะที่เป็นการเสนอฝ่ายเดียวในลักษณะ "ยอมรับหรือปฏิเสธทั้งหมด" (Take-it-or-leave-it) โดยที่ผู้บริโภคไม่สามารถเจรจาต่อรองเนื้อหาหรือขอแก้ไขข้อสัญญาใดๆ ได้เลย (พงษ์ลดา, 2566) ผนวกกับสภาวะ "ความไม่เท่าเทียมกันทางข้อมูล" (Information Asymmetry) ในโลกออนไลน์ ที่ผู้บริโภคไม่อาจตรวจสอบความมีอยู่จริง ความน่าเชื่อถือ หรือเจตนาที่แท้จริงของผู้ขายฝ่ายตรงข้ามได้อย่างถี่ถ้วนก่อนนิติกรรมเกิด (กาญจณา, 2564) ด้วยเหตุนี้ หลักเสรีภาพในการทำสัญญาแบบดั้งเดิมจึงไม่สามารถคุ้มครองฝ่ายผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ และจำเป็นต้องมีกฎหมายเฉพาะเข้ามาควบคุมเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสัญญา

1.2 ทฤษฎีความรับผิดในยุคดิจิทัล

ในมิติของทฤษฎีความรับผิด ระบบกฎหมายดั้งเดิมได้จำแนกความรับผิดในทางแพ่ง (ความรับผิดทางสัญญาและความรับผิดเพื่อละเมิด) ออกจากความรับผิดในทางอาญาอย่างชัดเจน โดยความรับผิดทางแพ่งมุ่งเน้นการเยียวยาความเสียหายในทางทรัพย์สินแก่เอกชนบนพื้นฐานของหลักความเสียหายที่แท้จริง ขณะที่ความรับผิดทางอาญามุ่งเน้นการลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม (กาญจณา, 2564) แต่ในระบบการค้าออนไลน์ เมื่อการผิดสัญญาซื้อขายไม่ได้เกิดจากเหตุสุดวิสัยทางแพ่งทั่วไป แต่เกิดจาก "เจตนาทุจริตหลอกลวง" มาตั้งแต่ต้น (เช่น การฉ้อโกงออนไลน์ หรือการใช้บัญชีม้า) นิติสัมพันธ์ดังกล่าวจึงคาบเกี่ยวระหว่างการเป็นโมฆียะเนื่องจากถูกกลฉ้อฉลในทางแพ่ง และการเป็นความผิดฐานฉ้อโกงตามประมวลกฎหมายอาญา (สินีอร, 2565)

ข้อจำกัดที่สำคัญในเชิงโครงสร้างกฎหมายไทยคือ ภาระของผู้เสียหายที่ต้องดำเนินกระบวนการยุติธรรมแบบแยกส่วน โดยหากต้องการเงินคืนผู้เสียหายต้อง "แยกฟ้อง" คดีแพ่งต่างหากจากคดีอาญา ซึ่งจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องชี้ให้เห็นว่า การต้องแยกฟ้องคดีแพ่งในลักษณะนี้ ก่อให้เกิดความล่าช้าในการได้รับการเยียวยาแก่ผู้เสียหายอย่างแท้จริง เนื่องจากกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา จำต้องรอฟังข้อเท็จจริงและผลคำพิพากษาในคดีอาญาเป็นหลัก ซึ่งกระบวนการทางอาญาในคดีไซเบอร์มักใช้เวลานานมากในการสืบหาตัวตนผู้กระทำความผิดที่แท้จริงและการรวบรวมพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ (พงษ์ลดา, 2566) ความล่าช้าเชิงระบบนี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อมิติการคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งควรได้รับกลไกการเยียวยาความเสียหายที่รวดเร็ว ประหยัดค่าใช้จ่าย และมีประสิทธิภาพ (ฐิติรัตน์, 2560)

ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีความรับผิดในยุคดิจิทัลจึงควรเน้นหลักไปที่ "การกระจายความรับผิด" (Distribution of Liability) และแนวคิด "ความรับผิดของแพลตฟอร์มตัวกลาง" (Intermediary Liability) เพื่อกำหนดสิทธิหน้าที่และระดับความรับผิดชอบทางกฎหมายให้แก่ผู้ให้บริการตลาดกลางออนไลน์ (e-Marketplace) ในฐานะผู้ควบคุมระบบ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการคัดกรอง ตรวจสอบ และร่วมเยียวยาความเสียหายเบื้องต้นแก่ผู้บริโภค อันเป็นการพิทักษ์สิทธิของผู้บริโภคในเชิงรุก ก่อนที่กระบวนการยุติธรรมหลักที่ล่าช้าจะเสร็จสิ้นลง (สินีอร, 2565)

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ทบทวนและสังเคราะห์ผลงานวิจัยที่เคยศึกษาเกี่ยวกับการคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์และความรับผิดทางกฎหมาย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อให้เห็นแนวทาง ข้อจำกัดเชิงระบบที่มีอยู่ในปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์และความรับผิดทางแพ่งในประเทศไทย

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความรับผิดทางแพ่งตามสัญญาซื้อขายดั้งเดิม หรือบทบาทหน้าที่ของผู้ให้บริการตลาดกลางออนไลน์ (e-Marketplace) โดยมีงานวิจัยที่สำคัญดังนี้

กาญจณา (2564) ศึกษา "ความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจออนไลน์: การเปรียบเทียบกฎหมายประเทศไทยและต่างประเทศ" พบว่ากฎหมายต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศญี่ปุ่นและสหภาพยุโรป มีกลไกที่

เข้มแข็งและทันสมัยกว่าประเทศไทยในการกำกับดูแลผู้ประกอบธุรกิจออนไลน์ รวมถึงมีการกำหนดความรับผิดของแพลตฟอร์มตัวกลางที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้มุ่งเน้นที่ความรับผิดทางแพ่งเป็นหลัก และขาดการศึกษาในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญาในการซื้อขายออนไลน์

ฐิติรัตน์ (2560) ได้ศึกษาเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองผู้บริโภคจากการซื้อขายออนไลน์โดยชี้ให้เห็นว่าประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทยยังมีข้อจำกัดในการรองรับนิติกรรมในรูปแบบใหม่ และสัญญาออนไลน์มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากสัญญาทั่วไป เช่น การไร้ตัวตนของคู่สัญญาและความเสี่ยงเรื่องความถูกต้องของการแสดงเจตนา

พงษ์ลดา (2566) ศึกษาเรื่องการคุ้มครองผู้บริโภคกับการซื้อขายออนไลน์ และพบว่ากฎหมายไทยยังไม่สามารถคุ้มครองผู้เสียหายได้อย่างครอบคลุม เนื่องจากกระบวนการร้องเรียนมีหลายขั้นตอนและใช้ระยะเวลานานในการดำเนินคดี อีกทั้งผู้บริโภคจำนวนมากยังขาดความรู้ในการใช้สิทธิทางกฎหมาย

ศศินี (2566) แนวทางในการแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิของผู้บริโภคจากการใช้ดาร์กแพทเทิร์น “การหลอกลวงก่อนเกิดสัญญา” เพราะปัญหาซื้อขายออนไลน์ไม่ได้เกิดเฉพาะกรณีไม่ส่งสินค้า แต่รวมถึงการออกแบบหน้าจอ เงื่อนไข หรือข้อความที่ทำให้ผู้บริโภคเข้าใจผิดก่อนตัดสินใจซื้อ

สินีอร (2565) ได้ทำการวิเคราะห์ความรับผิดทางแพ่งของแพลตฟอร์มพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ในกรณีการละเมิด ซึ่งผลการวิจัยร่วมกันสะท้อนให้เห็นว่า มาตรการทางแพ่งที่มีอยู่ในปัจจุบันของประเทศไทยยังมีลักษณะเป็น "เชิงรับ" ซึ่งผลักภาระให้แก่ผู้บริโภคต้องฟ้องร้องดำเนินคดีเพื่อเรียกร้องสิทธิด้วยตนเอง

อรจิรา (2562) วิเคราะห์ "ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของผู้ขายและการคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์" โดยเน้นการวิเคราะห์บทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า บทบัญญัติดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการป้องกันการกระทำผิดในโลกดิจิทัล โดยเฉพาะปัญหาการพิสูจน์ความมีอยู่ของสัญญาและการกำหนดเวลาที่สัญญาเกิดผลสมบูรณ์ในระบบออนไลน์ งานวิจัยนี้เสนอให้แก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์โดยเพิ่มบทบัญญัติเฉพาะสำหรับสัญญาออนไลน์ อย่างไรก็ตาม ยังขาดการวิเคราะห์ในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายแพ่งและอาญา

ดังนั้น งานวิจัยในประเทศเกี่ยวกับการซื้อขายออนไลน์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับประเด็นความสมบูรณ์ของสัญญาอิเล็กทรอนิกส์ สิทธิหน้าที่ของผู้ขาย และการคุ้มครองผู้บริโภคภายหลังเกิดข้อพิพาท เช่น งานของฐิติรัตน์ (2560) ที่อธิบายข้อจำกัดของกฎหมายพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ งานของพงษ์ลดา (2566) ที่ศึกษาปัญหาการคุ้มครองผู้บริโภคจากการซื้อขายออนไลน์ และงานของอรจิรา (2562) ที่ศึกษาปัญหาสิทธิและหน้าที่ของผู้ขายออนไลน์ งานเหล่านี้สะท้อนร่วมกันว่ากฎหมายไทยยังมีลักษณะเชิงรับ ผู้บริโภคต้องร้องเรียนหรือฟ้องคดีภายหลังเกิดความเสียหาย และกระบวนการเยียวยามีความล่าช้าและมีค่าใช้จ่ายสูง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเหล่านี้ยังไม่ได้อธิบายอย่างเป็นระบบว่า เมื่อการผิดสัญญาซื้อขายออนไลน์มีลักษณะเป็นความผิดอาญา ผู้เสียหายควรได้รับการเยียวยาทางแพ่งภายในกระบวนการอาญาอย่างไร

ในอีกด้านหนึ่ง งานวิจัยเกี่ยวกับความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจออนไลน์และแพลตฟอร์มตัวกลาง เช่น งานของกาญจณา (2564) และสินีอร (2565) แสดงให้เห็นว่า บทบาทของแพลตฟอร์มในฐานะ

e-Marketplace ไม่ควรพิจารณาเป็นเพียงพื้นที่กลางทางเทคโนโลยี แต่ควรถูกพิจารณาในฐานะผู้มีอำนาจควบคุมระบบ ตรวจสอบผู้ขาย และป้องกันความเสียหายแก่ผู้บริโภค ประเด็นนี้สอดคล้องกับปัญหาที่งานวิจัยนี้พบว่ากฎหมายไทยยังไม่กำหนดความรับผิดของแพลตฟอร์มไว้อย่างชัดเจน ทั้งที่การฉ้อโกงออนไลน์มักเกิดขึ้นผ่านแพลตฟอร์มหรือช่องทางดิจิทัลซึ่งผู้บริโภคไม่สามารถตรวจสอบตัวตนผู้ขายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายต่างประเทศและกฎหมายเปรียบเทียบ

Bogdan (1994) ในผลงาน "Comparative Law" วางรากฐานระเบียบวิธีในการศึกษากฎหมายเปรียบเทียบ โดยเน้นว่าการศึกษาเปรียบเทียบต้องอาศัยความเข้าใจลักษณะของระบบกฎหมายแต่ละประเทศอย่างลึกซึ้ง ไม่ใช่เพียงการเทียบถ้อยคำของกฎหมาย งานนี้เสนอว่ากฎหมายเปรียบเทียบมีประโยชน์ทั้งในการพัฒนากฎหมายภายในประเทศ การสร้างความเข้าใจระหว่างระบบกฎหมาย และการพัฒนากฎหมายระหว่างประเทศ

Nottage (2018) ศึกษา "Japanese Consumer Law" โดยวิเคราะห์พัฒนาการและโครงสร้างของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคญี่ปุ่นอย่างครอบคลุม พบว่าประเทศญี่ปุ่นมีระบบกฎหมายที่พัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อรองรับรูปแบบธุรกรรมใหม่ โดยเฉพาะ Act on Specified Commercial Transactions ที่ได้รับการแก้ไขหลายครั้ง งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าประเทศญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการบูรณาการมาตรการทางแพ่งทางปกครองและทางอาญาในกฎหมายเดียวเป็นการป้องกันก่อนเกิดความเสียหาย การกำกับดูแลผู้ประกอบการและการเยียวยาผู้บริโภคเข้าด้วยกันซึ่งแตกต่างจากระบบไทยที่แยกกฎหมายออกเป็นหลายฉบับ

Oda (2021) ใน "Japanese Law" วิเคราะห์ระบบกฎหมายประเทศญี่ปุ่นในภาพรวม รวมถึงการแก้ไข Civil Code ในปี ค.ศ. 2017 และ 2020 ผลการวิเคราะห์พบว่าหลักสำคัญของระบบกฎหมายประเทศญี่ปุ่นอยู่ที่การมีกฎหมายเฉพาะสำหรับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ ทันสมัยต่อเหตุการณ์ประกอบกับกฎหมายทั่วไปที่ครอบคลุม ทำให้สามารถจัดการกับปัญหาที่ซับซ้อนในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Zweigert และ Kötz (1998) ใน "Introduction to Comparative Law" นำเสนอกรอบทฤษฎีและวิธีการในการศึกษากฎหมายเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบ โดยเสนอ Functional Method ที่มุ่งเปรียบเทียบหน้าที่ทางสังคมของกฎหมาย มิใช่เปรียบเทียบรูปแบบหรือถ้อยคำ และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างระบบกฎหมายต่าง ๆ และพัฒนาการของกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการวิจัยนี้

Howells, Micklitz, Durovic และ Janssen (2022) ใน "Consumer Protection in Asia" ได้รวบรวมรายงานระดับชาติเกี่ยวกับกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคในประเทศเอเชีย รวมถึงประเทศญี่ปุ่น และประเทศไทย งานวิจัยนี้มีบทวิเคราะห์เปรียบเทียบในประเด็นสำคัญ เช่น หน้าที่เปิดเผยข้อมูล สิทธิการบอกเลิกสัญญา การควบคุมข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ความรับผิดต่อสินค้าบกพร่อง การปรับตัวสู่ยุคดิจิทัล และการเข้าถึงความยุติธรรม ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาเปรียบเทียบระบบกฎหมายประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น

3. กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ข้อแตกต่างเชิงโครงสร้างระหว่างกฎหมายประเทศไทยและกฎหมายประเทศญี่ปุ่น จากการทบทวนบทบัญญัติและโครงสร้างกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์ พบข้อแตกต่างสำคัญระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น ดังนี้

3.1 ด้านโครงสร้างและเนื้อหาของกฎหมาย ระบบกฎหมายไทยไม่มีกฎหมายเฉพาะที่กำกับดูแลการซื้อขายออนไลน์ในมิติการคุ้มครองผู้บริโภคและการป้องกันอาชญากรรมไซเบอร์โดยตรง นิติสัมพันธ์ของการซื้อขายออนไลน์อยู่ภายใต้บทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ป.พ.พ.) ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญาซื้อขาย และกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 แม้จะมีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544 มาเพื่อรับรองสถานะทางกฎหมายของข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ แต่กฎหมายฉบับนี้เน้นมิติเชิงพาณิชย์และการอำนวยความสะดวกในการทำธุรกรรมมากกว่าการกำหนดมาตรการเชิงรุกเพื่อคุ้มครองสิทธิหรือเยียวยาผู้เสียหายเมื่อเกิดเหตุฉ้อโกงในกระบวนการซื้อขาย ประกอบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 กำหนดให้ผู้เสียหายมีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลที่พิจารณาคดีอาญาเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทนอันเนื่องมาจากการกระทำความผิดของจำเลยได้ โดยมีเจตนารมณ์สำคัญเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้เสียหาย ลดภาระในการดำเนินคดี และลดความซ้ำซ้อนของการฟ้องคดีแพ่งแยกต่างหาก อันเป็นการส่งเสริมการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน อย่างไรก็ตาม แม้บทบัญญัติดังกล่าวจะเปิดโอกาสให้ผู้เสียหายใช้สิทธิทางแพ่งในคดีอาญาได้ แต่ในทางปฏิบัติกลับปรากฏข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะคดีฉ้อโกงจากการซื้อขายสินค้าออนไลน์ ซึ่งมักมีลักษณะซับซ้อน ผู้กระทำความผิดใช้บัญชีม้า บัญชีปลอม หรือข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่ยากต่อการติดตามตัว ทำให้กระบวนการสอบสวนและดำเนินคดีอาญาใช้ระยะเวลานาน หรือไม่สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้ เมื่อสิทธิในการเรียกค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา 44/1 มีลักษณะยึดหลักตามการดำเนินคดีอาญา หากคดีอาญาไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ หรือไม่สามารถระบุตัวผู้กระทำความผิดได้อย่างชัดเจน ผู้เสียหายย่อมไม่อาจได้รับการเยียวยาความเสียหายทางแพ่งอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ผู้เสียหายจำนวนมากยังคงต้องใช้สิทธิฟ้องคดีแพ่งแยกต่างหาก ซึ่งก่อให้เกิดภาระค่าใช้จ่าย ระยะเวลา และความยุ่งยากในการดำเนินคดี ปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการเปิดช่องทางตามมาตรา 44/1 แม้จะเป็นพัฒนาการที่สำคัญของกฎหมายไทย แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาการเยียวยาผู้เสียหายในคดีซื้อขายออนไลน์ได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากยังคงเชื่อมโยงกับประสิทธิภาพของกระบวนการอาญาเป็นสำคัญ จึงเกิดภาวะที่ผู้เสียหายจำนวนมากไม่สามารถใช้สิทธิทางแพ่งในคดีอาญาได้จริง แม้กฎหมายจะรับรองสิทธิดังกล่าวไว้ก็ตาม

ในทางตรงกันข้าม ประเทศญี่ปุ่นมีแนวทางคุ้มครองผู้เสียหายจากการกระทำความผิดที่มุ่งเน้นการเยียวยาความเสียหายควบคู่กับการดำเนินคดีอาญา โดยกฎหมายและแนวปฏิบัติของประเทศญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการชดใช้ความเสียหายแก่ผู้เสียหาย และระบบการประนีประนอมยอมความในคดีอาญา (Criminal Settlement) ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้กระทำความผิดสามารถชดใช้ค่าเสียหายแก่ผู้เสียหายก่อนหรือระหว่างการดำเนินคดีอาญาได้ ตามกฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองผู้บริโภคและธุรกรรม

ออนไลน์ เช่น Act on Specified Commercial Transactions กำหนดหน้าที่ให้ผู้ขายหรือผู้ให้บริการในการขายทางไกลต้องแสดงข้อมูลตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ข้อมูลผู้ประกอบการ ราคา เงื่อนไขการชำระเงิน และข้อมูลเกี่ยวกับธุรกรรม นอกจากนี้ กฎหมายยังเปิดช่องให้หน่วยงานรัฐออกคำสั่งแก้ไขหรือป้องกันความเสียหาย และสามารถสั่งระงับการดำเนินธุรกิจได้ในบางกรณี

อีกทั้งยังมีกฎหมาย Act on Damage Recovery Benefit Distributed from Fund in Bank Accounts Used for Crimes ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เสียหายได้รับการคืนทรัพย์สินจากบัญชีธนาคารที่ถูกใช้ในการกระทำความผิดได้โดยไม่จำเป็นต้องรอผลคดีแพ่งหรือคดีอาญาถึงที่สุด แนวทางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าระบบกฎหมายญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูและเยียวยาผู้เสียหายมากกว่าการแยกกระบวนการทางแพ่งและอาญาออกจากกันอย่างเด็ดขาด จึงช่วยลดภาระของผู้เสียหายและเพิ่มประสิทธิภาพในการได้รับการชดใช้ความเสียหายเมื่อเปรียบเทียบกับระบบกฎหมายไทย

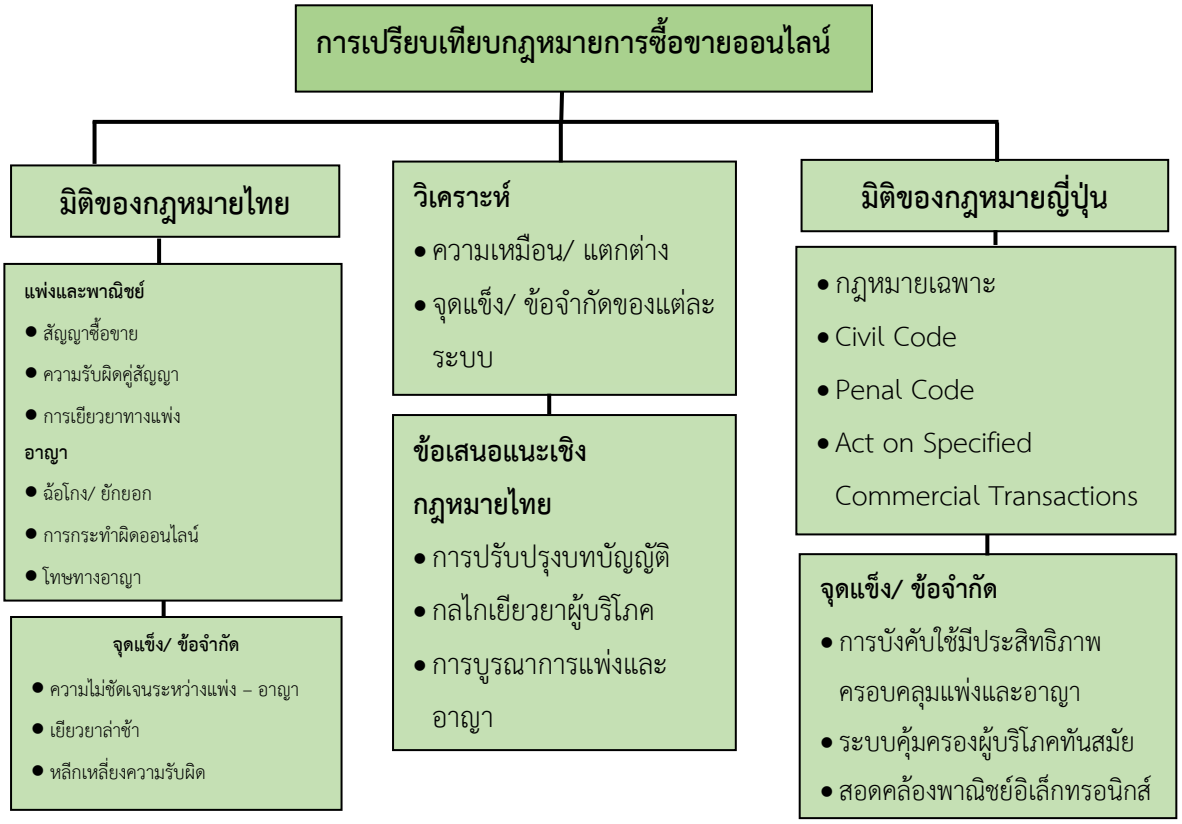
3.2 ด้านองค์กรและกลไกการบังคับใช้กฎหมาย หน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ของประเทศไทยในปัจจุบันดำเนินงานแยกส่วนตามภารกิจหลัก เช่น สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค (สคบ.) ทำหน้าที่การไกล่เกลี่ยทางแพ่งและกำหนดฉลากสินค้า, กองบัญชาการตำรวจสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (ตำรวจไซเบอร์) ทำหน้าที่การปราบปรามอาชญากรรมทางอาญา และสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ มีหน้าที่ตามนโยบายและการกำกับดูแลมาตรฐาน ดุลยภาพของการบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคของไทยจึงเป็นไปในลักษณะ "เชิงรับ" ยกตัวอย่างเช่น เมื่อผู้เสียหายถูกฉ้อโกงออนไลน์ สคบ. ไม่ได้มีอำนาจในการระงับบัญชีหรือยึดอายัดเงินได้ทันที ต้องรอให้ผู้เสียหายไปแจ้งความดำเนินคดีอาญากับพนักงานสอบสวน ซึ่งสร้างภาระสองชั้นให้แก่ผู้เสียหาย

ขณะที่ประเทศญี่ปุ่นจัดตั้งสำนักงานกิจการผู้บริโภค (Consumer Affairs Agency: CAA) เป็นหน่วยงานกลางของรัฐที่มีเอกภาพและมีอำนาจบังคับใช้กฎหมาย "เชิงรุก" สำนักงานนี้ทำหน้าที่กำกับดูแลกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคทุกฉบับรวมถึง Act on Specified Commercial Transactions โดย CAA มีอำนาจสั่งการเชิงปกครองเพื่อลงโทษผู้ประกอบการที่ทุจริตได้อย่างรวดเร็ว มีศูนย์รับเรื่องร้องเรียนผู้บริโภคแห่งชาติ ที่ทำหน้าที่เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงข้อมูลภัยออนไลน์ทั่วประเทศ และทำงานประสานอย่างใกล้ชิดกับศูนย์ปราบปรามไซเบอร์ของสำนักงานตำรวจแห่งชาติญี่ปุ่น ทำให้เมื่อเกิดเหตุการณ์หลอกลวงออนไลน์ ข้อมูลจะถูกบูรณาการเพื่อตัดวงจรการกระทำความผิดและพิทักษ์ทรัพย์สินของผู้บริโภคได้ในคราวเดียว และรวดเร็ว

เมื่อสังเคราะห์งานวิจัยและแหล่งข้อมูลทั้งหมดแล้ว พบช่องว่างการวิจัยสำคัญว่า งานวิจัยในประเทศไทยส่วนใหญ่ศึกษาเรื่องสัญญาออนไลน์ การคุ้มครองผู้บริโภค หรือความรับผิดของแพลตฟอร์มแยกจากกัน แต่ยังขาดการวิเคราะห์เชิงระบบที่เชื่อมโยงความรับผิดทางแพ่ง กระบวนการอาญา บทบาทของแพลตฟอร์ม และกลไกเยียวยาผู้เสียหายไว้ในกรอบเดียวกัน ขณะที่ปัญหาหลักของประเทศไทยคือความแยกส่วนของกฎหมาย ภาระทางค่าใช้จ่ายและเวลาในการฟ้องคดี และการขาดกลไกเชิงรุกเพื่อชดเชยความเสียหายแก่ผู้บริโภค ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงชี้ปัญหาช่องว่างดังกล่าวโดยเสนอกรอบการบูรณาการคดีแพ่งและ

คดีอาญา รวมทั้งการพัฒนาความรับผิดของแพลตฟอร์มและหน่วยงานรัฐ เพื่อเปลี่ยนระบบคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์ของประเทศไทยจากระบบเชิงรับไปสู่ระบบเชิงรุก

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ดำเนินการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการวิจัยเชิงเนื้อหาและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการวิจัยเชิงเนื้อหา ได้แก่ การศึกษา วิเคราะห์ และตีความข้อมูลจากตัวบทกฎหมาย คำพิพากษา เอกสารทางวิชาการ รายงานของหน่วยงานรัฐ และกฎหมายเปรียบเทียบของประเทศญี่ปุ่น เพื่อทำความเข้าใจข้อจำกัดของกฎหมายแพ่งประเทศไทยว่าด้วยการซื้อขายสินค้าออนไลน์เมื่อมีความผิดทางอาญาเกิดขึ้นควบคู่กัน ทั้งนี้การวิจัยเชิงเนื้อหาดังกล่าวบูรณาการกับการวิเคราะห์ทางนิติศาสตร์เชิงวิชาการ เพื่อพิจารณาโครงสร้าง บทบัญญัติ เจตนารมณ์ และข้อจำกัดของกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ และใช้การวิจัยเชิงเปรียบเทียบว่ากฎหมายไทยและกฎหมายประเทศญี่ปุ่นทำหน้าที่ในการป้องกัน เยียวยา และบังคับใช้กฎหมายในกรณีการซื้อขายออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับความผิดทางอาญาอย่างไร

แหล่งข้อมูลเชิงเนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544 พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 พระราชกำหนดมาตรการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี พ.ศ. 2566 ตลอดจนกฎหมายประเทศญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ Civil Code, Penal Code, Act on Specified Commercial Transactions และกฎหมายเกี่ยวกับการคืนเงินจากบัญชีที่ใช้ในการกระทำความผิด กลุ่มที่สอง ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย และรายงานของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวกับกฎหมายพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ การคุ้มครองผู้บริโภค และการบังคับใช้กฎหมายอาญาในธุรกรรมออนไลน์ และกลุ่มที่สาม ข้อมูลตติยภูมิ ได้แก่ ฐานข้อมูลกฎหมาย ฐานข้อมูลคำพิพากษา และฐานข้อมูลวิชาการที่ใช้ในการตรวจสอบและเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

สำหรับขอบเขตการวิจัย งานวิจัยนี้กำหนดขอบเขตไว้ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาสัญญาซื้อขายสินค้าออนไลน์ ความผิดทางอาญาที่เกิดขึ้นในการซื้อขายออนไลน์ และความรับผิดของคู่สัญญา ผู้ขาย ผู้ซื้อ และแพลตฟอร์มตัวกลาง โดยเน้นกรณีที่นิติสัมพันธ์ทางแพ่งเกี่ยวพันกับความผิดทางอาญา เช่น การฉ้อโกงออนไลน์ การหลอกลวงผู้บริโภค การใช้บัญชีม้า หรือการปกปิดตัวตนของผู้ขาย ด้านพื้นที่และระบบกฎหมาย มุ่งศึกษาเฉพาะระบบกฎหมายของประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากทั้งสองประเทศอยู่ในระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรและมีบริบทพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถนำมาเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ได้ ส่วนด้านเวลา การศึกษาครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่พระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544 มีผลใช้บังคับ จนถึงช่วงเวลาปัจจุบันที่ปัญหาการซื้อขายออนไลน์และอาชญากรรมทางเทคโนโลยีเพิ่มสูงขึ้น โดยการดำเนินการวิจัยอยู่ภายในระยะเวลา 12 เดือน

แม้งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพทางกฎหมายซึ่งมิได้มุ่งทดสอบสมมติฐานเชิงสถิติ แต่ได้กำหนดสมมติฐานเชิงแนวคิดเพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ดังนี้ ประการแรก กฎหมายแพ่งของประเทศไทยยังมีข้อจำกัดในการรองรับกรณีการซื้อขายสินค้าออนไลน์ที่มีลักษณะเป็นความผิดทางอาญา เนื่องจากขาดกลไกที่สามารถเชื่อมโยงการเยียวยาทางแพ่งกับการบังคับใช้กฎหมายอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประการที่สอง ระบบกฎหมายของประเทศญี่ปุ่นมีกลไกทางกฎหมายที่สามารถจัดการกับปัญหาการซื้อขายสินค้าออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับความผิดทางอาญาได้มีประสิทธิภาพมากกว่าประเทศไทย โดยเฉพาะในด้านกฎหมายเฉพาะหน่วยงานคุ้มครองผู้บริโภคเชิงรุก และการชดใช้ค่าเสียหายในกระบวนการอาญา และประการที่สาม การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นสามารถนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแนวทางปรับปรุงกฎหมายไทยให้เหมาะสมกับบริบทของเศรษฐกิจดิจิทัล

ประชากรเป้าหมายของการวิจัย คือ ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายที่มีความรู้และประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับกฎหมายแพ่งและการบังคับใช้กฎหมายอาญาในการซื้อขายสินค้าออนไลน์ของประเทศไทย ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง ซึ่งเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับการวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการผู้ให้ข้อมูลซึ่งมีประสบการณ์และความรู้เฉพาะด้าน (Patton, 2015) จำนวน 6 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่มวิชาชีพ ได้แก่ พนักงาน

สอบสวน 2 คน นักวิชาการกฎหมาย 2 คน และทนายความ 2 คน โดยกำหนดเกณฑ์คัดเลือกให้เป็นผู้ที่มีประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับกฎหมายแพ่ง การคุ้มครองผู้บริโภค หรือการบังคับใช้กฎหมายอาญาในบริบทการซื้อขายออนไลน์ไม่น้อยกว่า 4 ปี การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 6 คน มิได้มุ่งให้เป็นตัวแทนทางสถิติของประชากรทั้งหมด แต่เป็นการเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้เฉพาะด้านและมีประสบการณ์จากมุมมองที่แตกต่างกัน ได้แก่ มุมมองของเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย มุมมองทางวิชาการ และมุมมองของผู้ประกอบวิชาชีพทนายความซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีจริง

ความเพียงพอของผู้ให้ข้อมูลหลักพิจารณาจากลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นความลึกความหลากหลายของมุมมอง และความสอดคล้องซ้ำของข้อมูล มากกว่าจำนวนตัวอย่างเชิงปริมาณ กล่าวคือผู้ให้ข้อมูลทั้ง 6 คนครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องหลักในกระบวนการบังคับใช้กฎหมายและการเยียวยาผู้เสียหาย ได้แก่ ขั้นสืบสวนสอบสวน ขั้นวิเคราะห์และตีความกฎหมาย และขั้นดำเนินคดีหรือให้คำปรึกษาผู้เสียหาย ขณะเดียวกัน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ไม่ได้ถูกใช้เป็นแหล่งข้อมูลเพียงแหล่งเดียว แต่ถูกนำมาตรวจสอบร่วมกับตัวบทกฎหมาย คำพิพากษา รายงานสถิติของรัฐ และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วพบว่าประเด็นหลักที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลมีความสอดคล้องและเกิดซ้ำในประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความแยกส่วนของกระบวนการแพ่งและอาญา ภาระสองชั้นของผู้เสียหาย ความไม่ชัดเจนของบทบัญญัติเกี่ยวกับสัญญาออนไลน์ ความรับผิดของแพลตฟอร์มตัวกลาง และข้อจำกัดด้านการบังคับใช้กฎหมาย จึงถือว่าข้อมูลมีความอิ่มตัวเชิงประเด็นเพียงพอสำหรับตอบคำถามวิจัยภายใต้ขอบเขตของงานวิจัยนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบบันทึกข้อมูลเชิงเอกสารและแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งแบ่งประเด็นคำถามออกเป็น 4 หมวด ได้แก่ ประสบการณ์เกี่ยวกับกฎหมายแพ่งในการซื้อขายออนไลน์ ประเด็นความรับผิดและการเกิดความผิดทางอาญา การเปรียบเทียบกับกฎหมายประเทศญี่ปุ่น และแนวทางปรับปรุงกฎหมายไทย เครื่องมือวิจัยได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านกฎหมายจำนวน 3 ท่าน และประเมินค่าดัชนีความสอดคล้องของข้อคำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย (Index of Objective Congruence: IOC) ก่อนนำไปทดลองใช้กับผู้เชี่ยวชาญที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 1 คน เพื่อประเมินความชัดเจนของคำถามและความเหมาะสมของกระบวนการสัมภาษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์เชิงวาทกรรมทางกฎหมาย โดยเริ่มจากการจัดเตรียมข้อมูลจากเอกสารและการถอดความคำสัมภาษณ์ จากนั้นกำหนดรหัสข้อมูลและหมวดหมู่การวิเคราะห์ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ ข้อจำกัดของกฎหมายแพ่งประเทศไทย กลไกกฎหมายประเทศญี่ปุ่น ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย แล้วนำข้อมูลที่จัดรหัสแล้วมาเปรียบเทียบใน 4 มิติ ได้แก่ โครงสร้างกฎหมาย กลไกคุ้มครองผู้บริโภค การบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญา และประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย ก่อนสังเคราะห์เป็นข้อค้นพบและข้อเสนอแนะเชิงระบบ

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ใน 3 ลักษณะ ได้แก่ ประการแรก การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากตัวบทกฎหมาย คำพิพากษา

รายงานของหน่วยงานรัฐ เอกสารวิชาการ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 กลุ่มวิชาชีพ เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ สนับสนุนหรือขัดแย้งกันอย่างไร ประการที่สอง การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ โดยใช้วิธีวิจัยหลายแนวทาง ได้แก่ การวิจัยเชิงเนื้อหา การวิจัยทางนิติศาสตร์เชิงวิชาการ การวิจัยเชิงเปรียบเทียบ และการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อตรวจสอบข้อค้นพบจากหลายวิธี และประการที่สาม การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี โดยนำทฤษฎีสัญญา ทฤษฎีความรับผิด และทฤษฎีกฎหมายเปรียบเทียบมาใช้วิเคราะห์ข้อมูลชุดเดียวกัน เพื่อให้การตีความมีความรอบด้านและลดอคติจากกรอบคิดเพียงกรอบเดียว นอกจากนี้ผู้วิจัยยังใช้การตรวจสอบโดยสมาชิกบางส่วน และการทบทวนโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อเพิ่มความถูกต้อง ความสมบูรณ์ และความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร กฎหมาย คำพิพากษา รายงานทางสถิติ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ 3 กลุ่มวิชาชีพ ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. โครงสร้างกฎหมาย ผลการวิจัยพบว่า ระบบกฎหมายไทยที่ใช้บังคับกับการซื้อขายสินค้าออนไลน์ยังมีลักษณะกระจัดกระจายและแยกส่วน กล่าวคือ ต้องอาศัยบทบัญญัติจากหลายฉบับ ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค และกฎหมายเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี แต่ยังไม่มีกฎหมายเฉพาะที่กำหนดหลักเกณฑ์ของสัญญาซื้อขายออนไลน์ การพิสูจน์ตัวตนผู้ขาย เวลาและสถานที่เกิดสัญญาออนไลน์ หรือความรับผิดของแพลตฟอร์มตัวกลางไว้อย่างชัดเจน ส่งผลให้การนำกฎหมายแพ่งแบบดั้งเดิมมาปรับใช้กับธุรกรรมออนไลน์ต้องอาศัยการตีความเป็นรายกรณีและก่อให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมาย โดยเฉพาะกรณีการซื้อขายผ่านแอปพลิเคชัน หรือแพลตฟอร์มที่ผู้ขายสามารถใช้ชื่อแฝงหรือปกปิดตัวตนได้

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่น พบว่า ประเทศญี่ปุ่นมีโครงสร้างกฎหมายที่ชัดเจนและเป็นเอกภาพมากกว่า โดยมีกฎหมายเฉพาะ คือ Act on Specified Commercial Transactions ซึ่งกำหนดหน้าที่ของผู้ประกอบธุรกิจออนไลน์ เช่น การเปิดเผยชื่อ ที่อยู่ ช่องทางติดต่อ ราคาสินค้า ค่าจัดส่ง วิธีชำระเงิน ระยะเวลาส่งมอบสินค้า และเงื่อนไขการคืนสินค้า รวมถึงมีระบบยืนยันคำสั่งซื้อก่อนชำระเงิน จึงช่วยลดปัญหาความไม่ชัดเจนของสัญญาออนไลน์และลดโอกาสเกิดความเสียหายตั้งแต่ต้นทาง

2. กลไกคุ้มครองผู้บริโภค ผลการวิจัยพบว่า กลไกคุ้มครองผู้บริโภคของประเทศไทยยังมีลักษณะเชิงรับ ผู้เสียหายต้องเป็นฝ่ายร้องเรียน แจ้งความ ดำเนินคดี หรือฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายด้วยตนเอง แม้จะมีหน่วยงานคุ้มครองผู้บริโภค แต่ในทางปฏิบัติยังมีข้อจำกัดด้านอำนาจในการระงับความเสียหายอย่างทันท่วงที เช่น การอายัดเงิน การสั่งระงับธุรกรรมที่ต้องสงสัย หรือการบังคับให้แพลตฟอร์มเยียวยาผู้เสียหายในเบื้องต้น ข้อมูลสถิติคดีอาชญากรรมออนไลน์ปี 2567 พบว่ามีการรับแจ้งความออนไลน์รวมทั้งสิ้น 305,762 เรื่อง โดยมีมูลค่าความเสียหายรวมสูงถึง 35,416 ล้านบาท (สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2567) สะท้อนว่ามีการรับแจ้งความออนไลน์จำนวนมากและมีมูลค่าความเสียหายสูง โดยการหลอกซื้อขายสินค้าหรือบริการเป็นคดีที่

เกิดขึ้นสูงสุด ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลไกทางแพ่งและการคุ้มครองผู้บริโภคในปัจจุบันยังไม่สามารถรองรับปริมาณและความซับซ้อนของปัญหาได้อย่างเพียงพอ

ในทางตรงกันข้าม ประเทศญี่ปุ่นมีกลไกคุ้มครองผู้บริโภคเชิงรุกมากกว่า โดยมี Consumer Affairs Agency เป็นหน่วยงานกลางด้านการคุ้มครองผู้บริโภคที่มีบทบาทในการกำกับ ตรวจสอบ เตือนภัย และบังคับใช้กฎหมาย ประกอบกับกฎหมายเฉพาะที่กำหนดหน้าที่เปิดเผยข้อมูลและเงื่อนไขการคืนสินค้าไว้อย่างชัดเจน รวมถึงมีระบบร้องเรียน ไกล่เกลี่ย และมาตรการทางปกครองที่สามารถดำเนินการกับผู้ประกอบการที่ฝ่าฝืนได้รวดเร็วกว่า ระบบดังกล่าวทำให้กฎหมายประเทศญี่ปุ่นมิได้มุ่งเยียวยาภายหลังเกิดความเสียหายเท่านั้น แต่เน้นการป้องกันความเสียหายก่อนเกิดเหตุ

3. การบูรณาการระหว่างคดีแพ่งและคดีอาญา ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาสำคัญของระบบกฎหมายไทยคือการแยกกระบวนการแพ่งและอาญาออกจากกันอย่างชัดเจน แม้ผู้เสียหายจะสามารถยื่นคำร้องเรียกค่าสินไหมทดแทนในคดีอาญาได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 แต่สิทธิดังกล่าวยังคงผูกพันกับความคืบหน้าของคดีอาญา หากไม่สามารถระบุตัวผู้กระทำผิดได้ หรือคดีอาญาล่าช้าเพราะผู้กระทำผิดใช้บัญชีม้า บัญชีปลอม หรือข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ปกปิดตัวตน การเยียวยาทางแพ่งของผู้เสียหายย่อมล่าช้าหรือไม่เกิดผลจริง ผู้เสียหายจึงต้องรับภาระสองชั้น คือ ต้องติดตามคดีอาญาเพื่อให้รัฐลงโทษผู้กระทำผิด และต้องดำเนินการฟ้องคดีแพ่งหรือเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเพื่อให้ได้รับเงินคืน

ประเทศญี่ปุ่นมีจุดแข็งในประเด็นนี้ผ่านระบบการชดใช้ค่าเสียหายในกระบวนการพิจารณาคดีอาญา ซึ่งเปิดโอกาสให้จำเลยและผู้เสียหายทำข้อตกลงชดใช้ค่าเสียหายในระหว่างคดีอาญา และศาลอาญาสามารถบันทึกข้อตกลงดังกล่าวให้มีผลบังคับใช้ได้เสมือนคำพิพากษาในคดีแพ่ง ทำให้ผู้เสียหายไม่ต้องฟ้องคดีแพ่งแยกต่างหาก ลดภาระค่าใช้จ่าย ลดขั้นตอน และเพิ่มโอกาสได้รับการเยียวยาอย่างเป็นรูปธรรม ข้อค้นพบนี้สะท้อนว่าการบูรณาการแพ่งและอาญาเป็นหัวใจสำคัญของการคุ้มครองผู้เสียหายในคดีซื้อขายออนไลน์ที่มีลักษณะเป็นความผิดทางอาญา

4. ประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย ผลการวิจัยพบว่า การบังคับใช้กฎหมายของประเทศไทยเผชิญข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่ การไม่เปิดเผยตัวตนของผู้ขาย การใช้บัญชีม้า การโอนเงินหลายทอด การเคลื่อนย้ายทรัพย์สินไปยังคริปโทเคอร์เรนซี การกระทำผิดข้ามพรมแดน และการขาดแคลนบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านนิติวิทยาศาสตร์ดิจิทัล ส่งผลให้การติดตามตัวผู้กระทำผิดและการอายัดทรัพย์สินทำได้ล่าช้า ไม่สอดคล้องกับลักษณะความเสียหายทางออนไลน์ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่นมีระบบบังคับใช้กฎหมายที่เชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานคุ้มครองผู้บริโภค หน่วยงานตำรวจ และสถาบันการเงิน รวมทั้งมีกฎหมายเกี่ยวกับการคืนเงินจากบัญชีที่ใช้ในการกระทำความผิด ซึ่งช่วยให้อายัดและคืนเงินแก่ผู้เสียหายได้รวดเร็วกว่าระบบของประเทศไทย

โดยสรุป ผลการวิจัยยืนยันสมมติฐานเชิงแนวคิดทั้งสามข้อ คือ กฎหมายแพ่งประเทศไทยยังมีข้อจำกัดในการรองรับการซื้อขายออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับความผิดทางอาญา ระบบกฎหมายประเทศญี่ปุ่นมีกลไกที่มีประสิทธิภาพมากกว่าประเทศไทยในด้านกฎหมายเฉพาะ การคุ้มครองเชิงรุก และการบูรณาการคดีแพ่งและ

คดีอาญา และการศึกษาเปรียบเทียบสามารถนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรมสำหรับประเทศไทย ได้แก่ การพัฒนาบทบัญญัติเกี่ยวกับสัญญาออนไลน์ การเพิ่มบทบาทเชิงรุกของหน่วยงานคุ้มครองผู้บริโภค การกำหนดความรับผิดของแพลตฟอร์มตัวกลาง และการสร้างกลไกบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญา เพื่อให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาการซื้อขายสินค้าออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับความผิดทางอาญาไม่ได้เป็นเพียงปัญหาการผิดสัญญาทางแพ่ง หรือปัญหาการบังคับใช้กฎหมายอาญาแยกส่วนเท่านั้น แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบกฎหมายไทยที่ยังไม่สามารถตอบสนองต่อธุรกรรมดิจิทัลได้อย่างทันต่อสภาพการณ์ เมื่ออภิปรายผลร่วมกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถอธิบายได้ใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. เมื่อพิจารณาผ่านทฤษฎีสัญญาพบว่า หลักเสรีภาพในการทำสัญญา หลักความผูกพันตามสัญญา และหลักสุจริต ซึ่งเป็นฐานคิดของกฎหมายแพ่งแบบดั้งเดิม ไม่สามารถคุ้มครองผู้บริโภคออนไลน์ได้อย่างเพียงพอในสถานการณ์ที่คู่สัญญาไม่พบหน้ากัน ผู้ขายอาจปกปิดตัวตน และผู้บริโภคมีข้อมูลน้อยกว่าผู้ขายหรือแพลตฟอร์มอย่างมาก ในบริบทดังกล่าว การยึดถือหลักเสรีภาพในการทำสัญญาอย่างเคร่งครัดอาจทำให้ผู้บริโภคต้องแบกรับความเสี่ยงเกินสมควร เพราะผู้บริโภคไม่สามารถตรวจสอบตัวตน ความน่าเชื่อถือ หรือเจตนาที่แท้จริงของผู้ขายก่อนชำระเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อค้นพบนี้จึงชี้ให้เห็นว่ากฎหมายแพ่งไทยจำเป็นต้องพัฒนาบทบัญญัติเฉพาะเกี่ยวกับสัญญาออนไลน์ เช่น การกำหนดหน้าที่เปิดเผยข้อมูลผู้ขาย การกำหนดระบบยืนยันคำสั่งซื้อ การกำหนดผลของความสำคัญผิดในระบบอิเล็กทรอนิกส์ และการกำหนดมาตรฐานความรับผิดของแพลตฟอร์มตัวกลาง เพื่อปรับหลักกฎหมายสัญญาให้สอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางกฎหมายในสังคมดิจิทัล

2. เมื่อพิจารณาผ่านทฤษฎีความรับผิดพบว่า การแยกความรับผิดทางแพ่งและทางอาญาออกจากกันอย่างเด็ดขาดก่อให้เกิดช่องว่างทางความรับผิดในคดีซื้อขายออนไลน์ กล่าวคือ กฎหมายแพ่งมุ่งเยียวยาความเสียหาย แต่ผู้เสียหายต้องฟ้องร้อง พิสูจน์ความเสียหาย และบังคับคดีเอง ขณะที่กฎหมายอาญามุ่งลงโทษผู้กระทำผิด แต่ไม่ได้ทำให้ผู้เสียหายได้รับเงินคืนโดยอัตโนมัติ เมื่อกระบวนการทั้งสองไม่เชื่อมโยงกัน ผู้เสียหายจึงตกอยู่ในภาวะ “ภาระสองชั้น” ทั้งต้องติดตามคดีอาญาและต้องดำเนินการทางแพ่งเพื่อเรียกค่าเสียหาย ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ปรากฏในงานวิจัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากฎหมายไทยยังไม่มีกลไกเยียวยาที่รวดเร็วและเชื่อมโยงกับกระบวนการอาญาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในทางกลับกันระบบการประนีประนอมยอมความในคดีอาญา (Criminal Settlement) ของประเทศญี่ปุ่นแสดงให้เห็นว่าการออกแบบกลไกให้การชดใช้ค่าเสียหายเกิดขึ้นภายในกระบวนการอาญาสามารถลดภาระของผู้เสียหายและเพิ่มประสิทธิภาพของการเยียวยาได้ ดังนั้น ประเทศไทยควรพิจารณาปรับปรุงกฎหมายหรือพัฒนากระบวนการเฉพาะสำหรับคดีพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ที่เปิดช่องให้ศาลมีอำนาจพิจารณาประเด็นทางแพ่งและทางอาญาที่เกี่ยวข้องกันในคดีเดียว

3. เมื่อพิจารณาผ่านทฤษฎีกฎหมายเปรียบเทียบพบว่า แม้ประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นจะมีโครงสร้างกฎหมายพื้นฐานอยู่ในระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรเช่นเดียวกัน แต่กฎหมายของทั้งสองประเทศทำหน้าที่ทางสังคมแตกต่างกันอย่างชัดเจน ระบบกฎหมายไทยยังมีลักษณะเยียวยาภายหลังเกิดความเสียหายเป็นหลัก ในขณะที่ระบบกฎหมายประเทศญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการป้องกันและการตัดวงจรความเสียหายตั้งแต่ต้นทาง ผ่านกฎหมายเฉพาะ หน่วยงานกลางเชิงรุก และกลไกการคืนเงินหรือชดใช้ค่าเสียหายในกระบวนการอาญา การนำกฎหมายประเทศญี่ปุ่นมาเป็นต้นแบบจึงไม่ควรเป็นการคัดลอกตัวบทกฎหมายโดยตรง แต่ควรเป็นการนำหลักการสำคัญมาปรับให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย เช่น การเพิ่มหน้าที่เปิดเผยข้อมูลและหน้าที่ระมัดระวังของผู้ประกอบธุรกิจออนไลน์ การเพิ่มอำนาจของหน่วยงานคุ้มครองผู้บริโภคให้สามารถประสานการอายัดเงินหรือระงับธุรกรรมได้ทันท่วงที และการกำหนดให้แพลตฟอร์มตัวกลางมีส่วนร่วมในการตรวจสอบผู้ขายและเยียวยาผู้บริโภคในเบื้องต้น

กล่าวโดยสรุป การอภิปรายผลในทุกมิติแสดงให้เห็นว่า ปัญหาของกฎหมายไทยในกรณีการซื้อขายสินค้าออนไลน์ที่เกี่ยวข้องกับความผิดทางอาญาเป็นปัญหาเชิงระบบ มิใช่ปัญหาของบทบัญญัติกฎหมายมาตราใดมาตราหนึ่งเท่านั้น การแก้ไขจึงต้องดำเนินการในลักษณะการปฏิรูปเชิงระบบ โดยบูรณาการมาตรการทางแพ่ง ทางอาญา ทางปกครอง และมาตรการด้านเทคโนโลยีเข้าด้วยกัน แนวทางที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยได้แก่ การเพิ่มบทบัญญัติว่าด้วยสัญญาออนไลน์ในกฎหมายแพ่ง การกำหนดความรับผิดของแพลตฟอร์มตัวกลาง การเสริมบทบาทของหน่วยงานคุ้มครองผู้บริโภคให้มีลักษณะเชิงรุก และการสร้างกลไกบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญา เพื่อให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาอย่างรวดเร็ว ลดภาระในการดำเนินคดี และทำให้ระบบกฎหมายไทยสอดคล้องกับบริบทของเศรษฐกิจดิจิทัลมากยิ่งขึ้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง "การวิเคราะห์ข้อจำกัดของกฎหมายแพ่งว่าด้วยการซื้อขายสินค้าออนไลน์เมื่อเกิดความผิดทางอาญา: ศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายประเทศญี่ปุ่น" สามารถสรุปได้ว่า ระบบกฎหมายไทยในปัจจุบันมีช่องว่างทางกฎหมาย และข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง ในการแก้ปัญหาอาชญากรรมไซเบอร์ที่แฝงมากับธุรกรรมพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากกฎหมายไทยยังคงใช้หลักการแยกส่วน ระหว่างกระบวนการทางแพ่งและกระบวนการทางอาญาออกจากกันอย่างเด็ดขาด ส่งผลให้เมื่อนิติสัมพันธ์ทางแพ่ง (สัญญาซื้อขายออนไลน์) เกิดความเกี่ยวพันกับความผิดทางอาญา (เช่น การฉ้อโกงออนไลน์ หรือการใช้บัญชีม้า) ระบบกลไกคุ้มครองผู้เสียหายที่มีอยู่ซึ่งเป็นไปในลักษณะเชิงรับ จะผลักภาระสองชั้น ไปให้ประชาชนผู้เสียหายต้องดำเนินการทั้งการติดตามคดีอาญาที่ล่าช้าและการฟ้องร้องคดีแพ่งที่แยกส่วนด้วยตนเอง ซึ่งไม่คุ้มค่าระหว่างค่าความเสียหายกับค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี ในกรณีที่เสียหายในจำนวนเงินไม่มากนัก

ในทางตรงกันข้าม ประเทศญี่ปุ่นมีจุดแข็งจากการมีกฎหมายเฉพาะที่ทันสมัยคือ Act on Specified Commercial Transactions ควบคู่กับการมีสำนักงานกิจการผู้บริโภค (CAA) เป็นองค์กรบังคับใช้กฎหมาย

เชิงรุก และมีระบบการบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญาที่มีประสิทธิภาพ เช่น ระบบการประนีประนอมยอมความในคดีอาญา (Criminal Settlement) ผู้วิจัยเห็นว่าประเทศไทยมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนผ่านจากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไปสู่ "การปฏิรูปเชิงระบบ" (Systemic Reform) โดยนำรูปแบบกฎหมายของประเทศญี่ปุ่นมาประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบทางเลือกที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

ข้อเสนอแนะ

เพื่อปิดช่องว่างทางกฎหมายและสร้างกลไกในการพิทักษ์สิทธิเยียวยาผู้เสียหายจากการซื้อขายออนไลน์อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงกฎหมายที่เป็นรูปธรรม 3 ประการ ดังนี้

1. การเสนอเพิ่มบทบัญญัติสัญญาออนไลน์ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประเทศไทยควรมีการปรับปรุงข้อกฎหมายในระดับมหภาค โดยการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ป.พ.พ.) หมวดบัญญัติว่าด้วย "สัญญาซื้อขายออนไลน์" หรือ "สัญญาอิเล็กทรอนิกส์ระหว่างผู้ประกอบธุรกิจกับผู้บริโภค" โดยเฉพาะ ซึ่งนำแนวคิดจากกฎหมาย *Act on Specified Commercial Transactions* ของประเทศญี่ปุ่นมาปรับใช้ เช่น การกำหนดหน้าที่ให้ผู้ขายต้องเปิดเผยข้อมูลตัวตนและช่องทางการติดต่อที่ชัดเจน เพื่อแก้ปัญหาการปลอมแปลงตัวตน การกำหนดมาตรฐานข้อสัญญาที่เป็นธรรมในโลกดิจิทัล และการให้สิทธิผู้บริโภคในการบอกเลิกสัญญาหรือสิทธิในการปฏิเสธการชำระเงินเมื่อพบพฤติการณ์อันควรสงสัย (Cooling-off Period สำหรับธุรกรรมออนไลน์) ซึ่งจะช่วยลดโอกาสที่นิติกรรมทางแพ่งจะถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการฉ้อโกงตั้งแต่ต้นน้ำ

2. การพัฒนาศาลหรือกระบวนการพิจารณาคดีออนไลน์ที่บูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญา ภาครัฐและกระทรวงยุติธรรมควรส่งเสริมการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม โดยการพัฒนาและจัดตั้ง "ศาลเฉพาะสำหรับคดีพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ออนไลน์" (E-Commerce Court) ที่ดำเนินกระบวนพิจารณาผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ 100% และปรับปรุงกฎหมายวิธีพิจารณาความเพื่อสร้างกลไก "การบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญา" (Civil-Criminal Integration) โดยนำรูปแบบระบบการประนีประนอมยอมความในคดีอาญาของประเทศญี่ปุ่นเป็นต้นแบบ กล่าวคือ ให้ศาลมีอำนาจเบ็ดเสร็จ ในการพิจารณาประเด็นการลงโทษทางอาญาแก่ผู้กระทำผิด ควบคู่ไปกับการออกคำสั่งบังคับให้ผู้กระทำความผิดหรือผู้เปิดบัญชีม้าชดใช้เงินคืนแก่ผู้เสียหายทางแพ่งได้ทันทีในคดีเดียวกัน โดยที่ผู้เสียหายไม่ต้องแยกไปฟ้องเป็นคดีแพ่งใหม่ เพื่อลดขั้นตอน ระยะเวลา และลดภาระสองชั้นของผู้เสียหาย

3. การกำหนดความรับผิดชอบของแพลตฟอร์มตัวกลางในการเยียวยาเบื้องต้น ควรมีการตรากฎหมายหรือข้อบังคับระดับพระราชบัญญัติเพื่อกำหนดหลักความรับผิดชอบของแพลตฟอร์มตัวกลางให้แก่ผู้ให้บริการตลาดกลางออนไลน์ (E-Marketplace) และแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียคอมเมิร์ซ โดยกฎหมายต้องบังคับให้แพลตฟอร์มเหล่านี้มีหน้าที่เชิงรุกในการตรวจสอบและคัดกรองความมีอยู่จริงของร้านค้า ก่อนอนุญาตให้เปิดระบบ หากแพลตฟอร์มละเลยไม่ตรวจสอบจนเป็นเหตุให้เกิดการฉ้อโกงขึ้น แพลตฟอร์มจะต้องมีหน้าที่ร่วมรับผิดชอบในการจัดตั้ง "กองทุนชดเชยสำรอง" เพื่อเยียวยาความเสียหายทางการเงินขั้นต้นให้แก่ผู้เสียหายทันทีที่ได้รับแจ้งในระบบ จากนั้นจึงให้สิทธิแพลตฟอร์มในการไล่เบี้ย เอาแก่ผู้กระทำความผิด มาตรการนี้จะ

เปลี่ยนผ่านระบบการคุ้มครองผู้บริโภคของไทยให้มีความยืดหยุ่น รวดเร็ว และสามารถจำกัดวงจรความเสียหายเชิงระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไป

การวิจัยครั้งต่อไปควรขยายผลจากการศึกษาเชิงคุณภาพไปสู่การศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อสำรวจจำนวนผู้เสียหาย มูลค่าความเสียหาย รูปแบบการฉ้อโกงออนไลน์ และระดับความพึงพอใจต่อกลไกเยียวยาที่มีอยู่ในปัจจุบัน อันจะช่วยให้ข้อเสนอเชิงนโยบายมีข้อมูลเชิงประจักษ์รองรับมากขึ้น นอกจากนี้ ควรศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายในกรณีสินทรัพย์ดิจิทัลหรือคริปโทเคอร์เรนซี เนื่องจากเป็นช่องทางที่ผู้กระทำผิดใช้โอนย้ายทรัพย์สินและติดตามคืนได้ยาก อีกทั้งควรศึกษากฎหมายเปรียบเทียบกับระบบกฎหมายอื่นนอกเหนือจากประเทศญี่ปุ่น เช่น สหภาพยุโรป เกาหลีใต้ หรือสิงคโปร์ เพื่อพิจารณาแนวทางกำกับแพลตฟอร์ม การตรวจสอบตัวตนผู้ขาย และการเยียวยาผู้บริโภคออนไลน์ในบริบทที่หลากหลายมากขึ้น สุดท้าย ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อทดลองใช้ระบบระงับข้อพิพาทออนไลน์หรือกลไกบูรณาการคดีแพ่งและคดีอาญาในพื้นที่นำร่องก่อนพัฒนาเป็นมาตรการระดับประเทศ

บรรณานุกรม

กาญจณา สุขาบูรณ์. (2564). ความรับผิดของผู้ประกอบธุรกิจออนไลน์: การเปรียบเทียบกฎหมายไทยและต่างประเทศ. *วารสารนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 50*(3), 45-78. https://so03.tci-thaijo.org/index.php/polscilaw_journal/article/view/258745

ฐิติรัตน์ ศิริบูล. (2560). *กฎหมายพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์วิญญูชน.

พงษ์ลดา ภัทรมานะวงศ์. (2566). การคุ้มครองผู้บริโภคกับการซื้อขายออนไลน์. *วารสารนิติศาสตร์, 52*(1), 112-145. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JLPRU/article/view/260996

พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522. (2522). *ราชกิจจานุเบกษา*, 96(72 ก).

พระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544. (2544). *ราชกิจจานุเบกษา*, 118(123 ก).

พระราชกำหนดมาตรการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี พ.ศ. 2566. (2566). *ราชกิจจานุเบกษา*, 140(11 ก).

ศศินี เรืองอารีย์รัชต. (2566). *แนวทางในการแก้ไขปัญหาการละเมิดสิทธิของผู้บริโภคของการใช้ดาร์กแพทเทิร์นของประเทศไทยภายใต้พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522* [เอกัตศึกษา, หลักสูตรปริญญานิติศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. https://digital.car.chula.ac.th/cgi/viewcontent.cgi?article=14159&context=chulaetd

สินีอร ณ นคร. (2565). *ความรับผิดทางแพ่งของแพลตฟอร์มพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์: ศึกษากรณีการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ. (2567). *สถิติคดีอาชญากรรมทางเทคโนโลยี ประจำปี 2567*. สำนักงานตำรวจแห่งชาติ.

อรจิรา ทุมแสน. (2562). *ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการซื้อขายสินค้าทางออนไลน์ ศึกษาในกรณี: สิทธิหน้าที่ของผู้ขายและการคุ้มครองผู้บริโภค* [บทความทางวิชาการ. คณะนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.]

Bogdan, M. (1994). *Comparative law*. Kluwer Law International.

Howells, G., Micklitz, H.-W., Durovic, M., & Janssen, A. (Eds.). (2022). *Consumer protection in Asia*. Hart Publishing.

Japan. (1976). *Act on Specified Commercial Transactions* (Act No. 57 of 1976).

_____. (2007). *Act on Damage Recovery Benefit Distributed from Fund in Bank Accounts Used for Crimes (Act No. 133 of 2007).*

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE Publications.

Nottage, L. (2018). Japanese consumer law: An overview. *Asian Law, 20*(1), 1-35.

Oda, H. (2021). *Japanese law* (4th ed.). Oxford University Press.

Zweigert, K., & Kötz, H. (1998). *An introduction to comparative law* (3rd ed.). Oxford University Press.